

Lex van de Haterd

Om hart en vurigheid. Over schrijvers en kunstenaars van tijdschrift en uitgeverij De Gemeenschap 1925-1941

Haarlem (In de Knipscheer) 2004, 352 p.,
€ 29,50 (voor 1-12-04 € 24,50), ISBN 90 6265
566 1

De Gemeenschap in beeld en biografie

Neerlandicus Lex van de Haterd maakte kennis met de schilder en vormgever Hendrik Wiegiersma in de Nederlandse les van pater De Hosson. Wiegiersma bleek in Deurne te wonen, waar ook het St. Willibrordgymnasium stond. Het huis van de schilder aan de weg naar Liessel was voor de kleine Lex een kasteel: hoog, voornaam en statig, achter een grote haag en een gesloten poort. Hij 'vermoedde er honden en een man met een geweer'. 'Mijn hart klopte in mijn keel. Ik wilde wel aanbellen, maar ik durfde niet. Ik ben weer omgedraaid en teruggefietst naar huis. Ik heb hem nooit ontmoet.'

Die gemiste kans spijt Van de Haterd tot op de dag van vandaag. Zijn belangstelling voor de schrijvers en beeldend kunstenaars rond het katholieke tijdschrift *De Gemeenschap* bleef na zijn middelbare-schooltijd bestaan. Inmiddels weet hij alles over leven en werken van de redactieleden en medewerkers. Beroemde literatoren en schilders zijn hem even lief als obscure typografen en vormgevers. Velen van hen heeft hij persoonlijk gesproken. *Om hart en vurigheid* is zijn poging hen 'aan de vergetelheid te ontrukken'.

Zoals Van de Haterd aangeeft, is zijn boek het werk van een liefhebber, maar ook dat van een onderzoeker die wil bijdragen aan de geschiedschrijving van het Interbellum. Hij bepleit een herwaardering van de uiterlijke vormgeving van *De Gemeenschap*. En vormgeving houdt voor hem niet op bij een omslag van Gerrit Rietveld, een incidentele illustratie van Wiegiersma of een fotoserie van Eva Besnyö. Nauwgezet analyseert de auteur de vernieuwende typografie en de bijzondere illustraties. Hij reconstrueert de levensgeschiedenissen van 'vakmensen' die het beeld van het blad bepaalden: de graficus en illustrator Jozef Cantré, de Limburgse drukker en typograaf Charles Nypels, de boekbinder en typograaf A.M. Oosterbaan – alleen zijn geboorte- en sterfdag zijn bekend uit schriftelijke bron: een bidprentje – en enkele katholieke schilders die vooral in eigen kring bekend zijn, onder wie Charles Eijck.

Het uiterlijk van *De Gemeenschap* – en van de vele publicaties van de gelijknamige uitgeverij – was modern, avant-gardistisch zelfs. En dat zou te weinig zijn opgemerkt omdat de (katholieke) inhoud dat niet was. Van de Haterd hanteert een strikt onderscheid tussen vorm en inhoud en doet daarmee afbreuk aan zijn eigen betoog. De ambitie van *De Gemeenschap* 'katholiek én kunstzinnig' te zijn presenteert hij als een tegenstelling. Daarmee mist hij het meest intrigerende van (katholieke) kunst en cultuur van het Interbellum. De teksten en afbeeldingen in *De Gemeenschap* waren niet vooruitstrevend ondanks, maar dankzij hun levensbeschouwelijke lading.

Om hart en vurigheid houdt het beeld in stand van de jaren twintig als een periode van vrijblijvende vormvernieuwing – waarin de bijdrage van de volstrekt niet autonome katholieke kunst een anomalie is – en de jaren dertig als een periode van plotselinge politisering. Maar de vormvernieuwingen van de jaren twintig waren politiek geladen: door de traditionele vormen ter discussie te stellen wilden auteurs en beeldend kunstenaars conventies afbreken, machtsposities bekritisieren en een venster bieden op een andere mogelijke wereld.

De katholieke kunst is illustratief, omdat zij zich expliciet een bijdrage aan het goede (kathol-

lieke) leven en de gemeenschapsvorming tot doel stelde. Het was dan ook geen toeval dat zij in dit tijdvak 'ineens' verbonden raakte met de 'erken-de' avant-garde. Medewerker van *De Gemeenschap* Hendrik Marsman overwoog zelfs even katholiek te worden. Van de Haterd toont door zijn uitgebreide biografische aanpak dat kunst voor de meeste katholieken ook op persoonlijke schaal niet vrijblijvend was: bijna zonder uitzondering onderhielden zij enorme gezinnen. Idealen gingen steeds vergezeld van een ambachtelijke werkhouding. Naast 'vrije' tekeningen en schilderijen werden illustraties, houtsnijwerken of gebrandschilderde ramen vervaardigd. Bij *De Gemeenschap* konden kunstenaars die elders om den brode werkten hun artistieke en levensbeschouwelijke ideeën delen en ontwikkelen.

In de polemische rubriek 'Hagel' lagen de Nederlandse politiek in het algemeen, en de katholieke Kamerfractie in het bijzonder onder vuur. Een hekeldicht van Gerard Wijdeveld op fractievoorzitter W.H. Nolens – 'de sluwe priester van de Opportuniteit' – veroorzaakte de gelijknamige affaire, en grote problemen met de censor van het episcopaat. Vele kunstenaars en intellectuelen, katholiek of niet, keerden zich in deze periode tegen de parlementaire democratie. Het bewonderen van de Italiaanse leider Benito Mussolini werd pas in de jaren dertig problematisch. Bij *De Gemeenschap* leidden de verschillende politieke conclusies in 1934 tot de oprichting van *De Nieuwe Gemeenschap* door Louis Kuitenbrouwer (Albert Kuyle) en zijn oudere broer Henk. Dit blad werd vrij snel openlijk fascistisch, terwijl de 'oude' *Gemeenschap* zich opstelde tegen fascisme en nationaal-socialisme.

De kritische lezer kan aanvoeren dat Van de Haterd te hard roept hoe bijzonder 'zijn' tijdschrift was. Dat de haast rituele frasen omtrent onterechte vergetelheid of onvoldoende waardering afbreuk doen aan zijn betoog. Dat zijn boek overbodige passages kent (hij doorzoekt handboeken en schoolboeken op vermeldingen van *De Gemeenschap* en merkt op dat deze 'onvoldoende' zijn). Daar tegenover staat dat de levendige biografietjes en de vele prachtige en zinvol gebruikte afbeeldingen een bijzondere leef-

wereld ontsluiten waarin heel veel is te zien. Voor de doorzetter wordt het verleden tastbaar en voelbaar. En om dit mogelijk te maken is misschien juist een *insider* nodig.

Ilja van den Broek